

ISMEE TAMES

De ervaring van kinderen van 'foute' ouders

Kinderen en oorlog

Op het moment dat Duitsland de oorlog verloor, verloren de gezinnen van Nederlandse nationaalsocialisten hun beschermheer. Vanaf eind 1944 werd het voor de wat oudere kinderen in deze gezinnen duidelijk dat dit grote veranderingen zou betekenen: zij bleken aan de verliezende kant te staan en hun positie in de Nederlandse samenleving was niet langer verzekerd. In mijn boek *Besmette Jeugd* bekeek ik wat er vanaf het einde van de oorlog tot en met de jaren vijftig gebeurde met de kinderen.

Dolle Dinsdag

Wat gebeurde er met deze kinderen? In september 1944 bereiken de geallieerde legers de Nederlandse zuidgrens en beginnen het land te bevrijden. Veel gezinnen van collaborateurs worden op last van NSB-leider Mussert geëvacueerd naar het noorden en oosten van het land.

De vrouwen en kinderen zouden daar veilig zijn, terwijl de mannen op hun post bleven om weerstand te bieden tegen de Geallieerden.

Dit is het moment waarop de kinderen de zware consequenties van de keuzes van hun ouders aan den lijve ervaren. Ze moeten hun huizen verlaten, hun vaders gedag zeggen en op weg naar een onbekende toekomst. Sommigen van hen belandden uiteindelijk in Duitsland, vooral op de Lüneburgerheide. Gezinnen vallen uiteen. Het geweld van de oorlog wordt voelbaar. Soms letterlijk door bombardementen op Duitse steden of doordat de oudere kinderen in de Duitse oorlogsvoering ingeschakeld worden, bijvoorbeeld omdat zij in wapenfabrieken moeten werken of als *Flakhelfer* bij de luchtverdediging. Sommige jongens worden geronseld voor de *Waffen SS*. Veel van de betrokkenen die destijds kind waren vertelden mij dat zij het einde van de Tweede Wereldoorlog juist ervaren hadden als het begin van de 'echte' oorlog.

Wanneer Nederland in mei 1945 is bevrijd, komt langzamerhand ook een einde aan de vlucht en

verspreiding van de NSB-gezinnen. Met het wegtrekken van de Duitsers beginnen de arrestaties. Uiteindelijk zitten er zo'n 120.000 verdachten van collaboratie opgesloten in vaak geïmproviseerde interneringskampen.

Voor de kinderen was dit vaak enorm beangstigend: hun ouders worden gearresteerd, behandeld als criminelen, soms mishandeld en vernederd. Vervolgens verdwijnen ze vaak uit

beeld, terwijl de kinderen achterblijven.

Een deel van de kinderen van wie zowel de vader als de moeder afwezig is of gearresteerd, komt terecht in tehuizen of pleeggezinnen, meestal familieleden. Veruit de meeste kinderen blijven echter bij hun moeders die vaak niet werden gearresteerd of al snel weer vrijgelaten.

In het door oorlog verwoeste Nederland hebben de autoriteiten een groot probleem: wat te doen met de alleen achtergebleven kinderen van NSB-leden die gearresteerd zijn? Ik ontdekte dat te midden van alle chaos van de bevrijding, mensen uit de jeugdzorg, maatschappelijk werk en onderwijs pogingen doen om deze kinderen te helpen. Anders dan velen, en ik zelf ook, verwachtten, klopte het beeld niet dat niemand zich interesseerde voor deze kinderen en dat zij wilden en wetens aan hun lot en de vijandige omgeving werden overgelaten.

Dit betekende echter niet dat opvang en zorg

goed geregeld waren. Veel kinderen waren in shock. Velen van hen ervoeren deze periode als traumatisch. Ze voelden zich verlaten, angstig en alleen. Ze begrepen niet wat hun ouders verkeerd hadden gedaan en waarom zij werden gestraft. Mensen uit de jeugdzorg die in de tehuizen werkten waren vaak niet in staat of capabel genoeg deze kinderen goed op te vangen.

Dit falen kwam deels door toenmalige ideeën en praktijken in de jeugdzorg: gericht op discipline en gehoorzaamheid en de aanname dat de jongere moest breken met zijn/haar vroegere identiteit om een goed burger te kunnen worden. Deze jeugdwerkers zagen het nationaalsozialisme als een verkeerde interpretatie van hoe de wereld in elkaar zat en wilden de oudere kinderen dus vertellen hoe het 'werkelijk zat'. Als je hen maar de juiste informatie gaf, zouden zij wel begrijpen wat nu werkelijk goed en fout was, zo was de gedachte. Dit betekende onder meer dat oudere kinderen in tehuizen geconfronteerd konden worden met foto's uit de concentratiekampen en er een direct verband werd gelegd tussen hun ouders en Holocaust. Ook werden in tehuizen lezingen en gesprekken georganiseerd met overlevenden en oud-verzetslieden. Bovendien kregen dominees en pastoors een belangrijke rol toebedeeld om deze jongeren de 'juiste waarden' bij te brengen.

Deze aanpak heeft veel schade toegebracht. Ik laat in mijn boek zien dat veel van deze oudere kinderen niet wisten hoe zij moesten omgaan met de confrontatie met de gruwelen van de oorlog. Velen van hen weigerden iets te geloven wat er gebeurd was in de concentratie- en vernie-

Veel kinderen waren in shock. Velen van hen ervoeren deze periode als traumatisch.

tigingskampen. Anderzijds waren er ook kinderen die hun eigen ouders juist begonnen te wantrouwen: hadden zij hier echt iets mee te maken gehad? De meeste kinderen in tehuizen werden geacht nog te klein te zijn om politieke discussies mee aan te gaan. Zij werden opgevangen zoals andere kinderen uit die tijd zonder ouders. Er was geen speciaal beleid om deze kinderen slechter te behandelen. De tehuizen waren niet bedoeld als straffampen en vaak zaten er ook andere kinderen, soms zelfs Joodse kinderen.

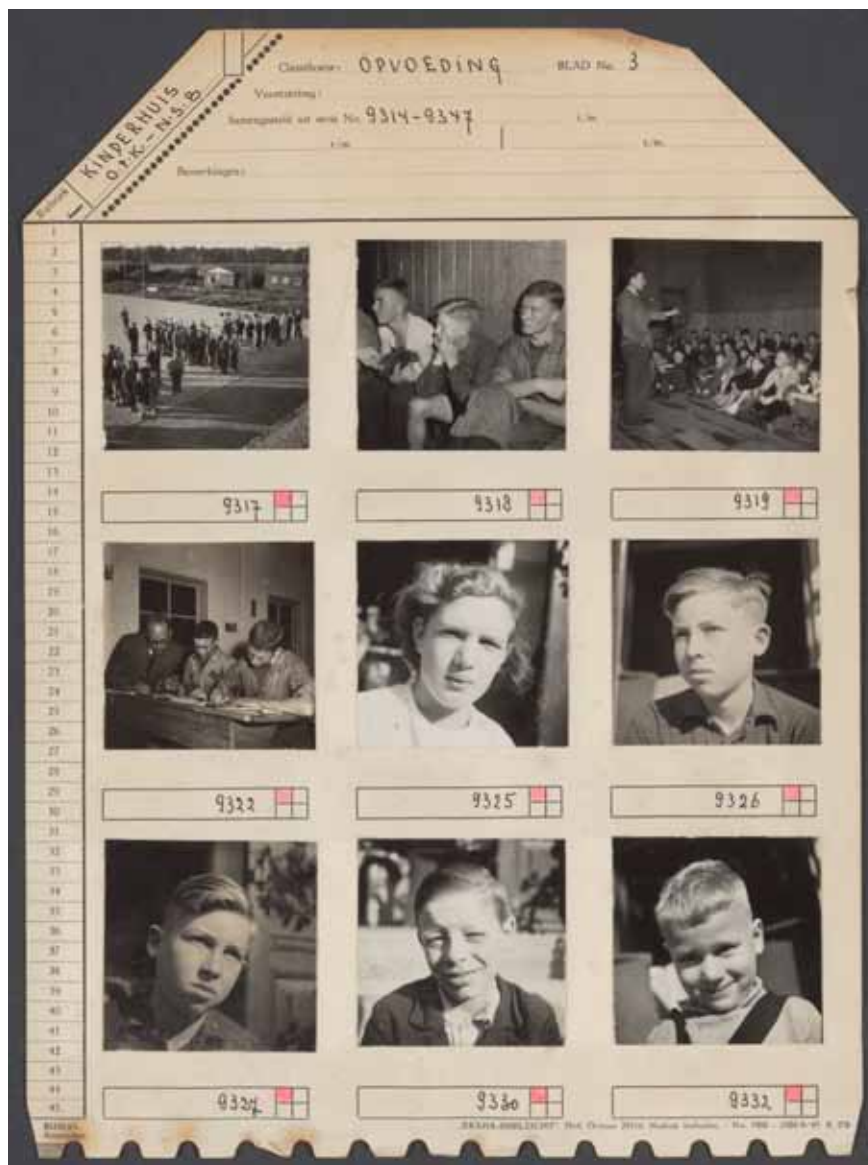
De grote meerderheid bleef echter bij hun moeder en had dus niets te maken met 'heropvoeding' in tehuizen. Wat wel voorkwam was dat mensen uit hun omgeving, bijvoorbeeld leraren of dominees hen op een vergelijkbare manier wilden 'inlichten'.

In 1946 waren vrijwel alle vrouwen vrij. De mannen volgden al snel. In 1948 zat er vrijwel geen kind van 'foute' ouders meer in een tehuis of pleeggezin. Dan begint een nieuwe periode, die vaak getypeerd wordt als de tijd van zwijgen en taboe.

Zwijgen en taboe

In de jaren vijftig werd van kinderen uit voormalige NSB-gezinnen verwacht dat zij de oorlog niet ter sprake zouden brengen. De buitenwereld mocht er niets over te weten komen.

Veel van de mensen met wie ik gesproken heb wisten in de jaren vijftig dat er iets mis was, zelfs als ze na de oorlog geboren waren. Ze wisten iets, maar geen details. En zij wisten niet wat anderen, oudere broers en zussen, of zelfs burens, leraren, wisten. Zulke partiële kennis draagt er-

Kinderhuis OPK-NSB (foto Anefo)

toe bij dat het zwijgen in stand gehouden wordt: niemand durft het onderwerp ter sprake te brengen, want niemand wil degene zijn die het zwijgen – en daarmee de onderlinge band – doorbreekt. Sommige kinderen beginnen het geheim steeds griezeliger te maken in hun verbeelding. Ik sprak een mevrouw die na vele jaren haar vader opnieuw bezocht. Toen ze een kopje thee aangeboden kreeg, kon ze bij de aanblik van het servies alleen maar denken dat het wellicht

van vermoorde Joden was gestolen.

Zwijgen in de gezinnen was vrijwel nooit complete stilte. Veel dingen werden gezegd, maar deze verhalen waren vaak gefragmenteerd. Veel kinderen hoorden anekdotes met sterke emotionele boodschappen: over hun ouders' goede herinneringen aan de oorlogsjaren, over de slechte behandeling in de interneringskampen, de leugens die in de krant verspreid werden over de NSB. Veel kinderen hoorden van alles over daden en motieven (goede daden, eerbare motieven).

Loyaliteitsconflicten

Het viel mij op dat veel van de mensen met wie ik gesproken heb in loyaliteitsconflicten verzeild raakten. Veel ouders wensten dat hun kinderen zich loyaal betoonden aan hen: dus geen lastige vragen stellen, hen het leven niet nog moeilijker maken. Er waren zelfs ouders die hun kinderen

medeplichtig probeerden te maken, bijvoorbeeld door te stellen dat ze alles alleen voor hen hadden gedaan of dat de kinderen destijds die vakanties in Duitsland toch echt leuk hadden gevonden. Sommige ouders wreven hen in dat ze niet moesten denken zelf anders gehandeld te hebben of dat de maatschappij hen toch nooit zou accepteren.

Op die manier kwamen deze kinderen in een onmogelijke situatie terecht:

kiezen tussen hun ouders of de samenleving. Velen van hen voelden zich schuldig ten opzichte van de samenleving of slachtoffers vanwege de 'foute' keuzes en daden van hun ouders. Maar tegelijkertijd voelden zij zich schuldig tegenover hun ouders wanneer zij hen pijn deden door niet loyaal te zijn.

Sommige kinderen voelden zich hierdoor verlaten door de samenleving als geheel (die hen beschouwde als behorend tot het 'foute' kamp) en hun ouders (die hen er van beschuldigden de kant van de vijandige buitenwereld te kiezen). Dit resulteerde niet zelden in een breuk met de ouders en psychische problemen.

Er zijn echter ook nakomelingen die geen schuldgevoel hadden noch een problematische relatie tot hun ouders. Ondanks alles heeft soms toch nog een verzoening kunnen plaatsvinden. In andere gevallen hebben nakomelingen de verscheurdheid opgelost door de zienswijze van

hun ouders over te nemen, namelijk dat zij niets verkeerd hadden gedaan tijdens de oorlog en slachtoffer waren van een wraakzuchtige samenleving.

De gezinnen lijken zo een sleutelrol te hebben gespeeld. Wanneer er binnen het gezin een oplossing gevonden werd om met het 'foute' verleden om te gaan, voelden de kinderen zich veiliger en vergemakkelijkte het voor hen de omgang met eventuele negatieve reacties van de buitenwereld. Kinderen die in hun eigen gezin de rol kregen juist de ouders te moeten steunen (de zogenoemde omgekeerde loyaliteitsverhouding) hadden geen basis van waaruit zij de buitenwereld tegemoet konden treden. Dit betekende dat zij permanent zwak stonden: binnen hun familie en in bredere sociale verbanden. Die gespletenheid werkt soms door tot op de dag van vandaag.

Sommige kinderen voelden zich verlaten door de samenleving als geheel en door hun ouders.

ISMEE TAMES, historicus en politicoloog, is directeur Onderzoek aan het NIOD, en namens Stichting 1940-1945 Arq-hoogleraar Geschiedenis en betekenis van verzet tegen onderdrukking en vervolging aan de Universiteit Utrecht. Haar oratie is op 17 mei 2016.